

*Никола Младеновић**

Институт за политичке студије, Београд

КОСОВСКА ПОЛИТИКА СТРАНАКА У СРБИЈИ, МЕЂУНАРОДНА ЗАЈЕДНИЦА И НАЈБОЉИ ОДГОВОР СРБИЈЕ**

Сажетак

Чланак се бави косовском политиком странака у Србији током раних две хиљадитих година. Већина странака матице је тада заговарала непроменљивост граница на Балкану. Оне су такође начелно прихватале политику „стандарди пре статуса“, по којој је коначни статус Косова и Метохије требало решавати тек по достизању стандарда УН за територију. Међутим, поменута политика је и ишла на руку заговорницима независности територије, како у међународној заједници, тако и на самом Косову и Метохији. Стога чланак критички промишља да ли је олако прихватање ове политике било корисно за Србију. Он сугерише да би раније адресовање статусног питања оснажило потенцијалну преговарачку позицију Србије и представљало бољи одговор, уз свест о тежини одлучивања о датом проблему.

Кључне речи: Политичке странке, српска политика, Косово, ЕУ, међународна заједница, политика условљавања, људска права.

Овај чланак анализира косовску политику најважнијих странака у Србији током раних две хиљадитих година. Такође,

* nikola.mladenovic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно–истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

он се бави политиком међународне заједнице и, конкретније, ЕУ као главног канала условљавања српске косовске политике, према питању статуса Косова и Метохије (даље скр. Косово). Посебно, чланак се фокусира на политику „стандарди пре статуса“ коју је раних двехиљадитих година усвојила међународна заједница у вези са решавањем статуса Косова, а коју су углавном прихватале странке у Србији. По политици „стандарди пре статуса“ требало је да, пре решавања статуса Косова, ова територија под привременом управом мисије УН достигне одређене стандарде институција (в. трећи одељак). Чланак критички промишља чињеницу да су се странке у Србији ослањале на овакву политику међународне заједнице. Оне су највећи део свог премена посветиле адресовању проблема људских права на Косову, која су несумњиво била угрожена. Међутим, оне су тиме запоставиле политику међународне заједнице која је ишла на руку присталицама независности привремених институција на Косову. Чланак сугерише да би Србија могла имати користи у преговорима од ранијег отварања статусног проблема, уз свест о тежини проблема са којим се Србија суочила.

Чланак је организован на следећи начин. Први одељак представља политику међународне заједнице и ЕУ према косовском статусном питању. Други одељак сагледава најважније карактеристике косовске политике странака у Србији током раних двехиљадитих година. Трећи одељак разматра да ли је Србија пропустила прилику да пружи најбољи одговор политици међународне заједнице која је ишла на руку независности привремених институција на Косову. Коначно, четврти одељак је закључног карактера.

УВОД: ЕВРОПСКА ПОЛИТИКА УСЛОВЉАВАЊА СРБИЈЕ И ПРОМЕНА СТАВОВА МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Овај одељак сагледава однос Србије према ЕУ, као главном каналу условљавања српске косовске политике у годинама након Милошевићевог силаска са власти. Објашњава се да је након насиља на Косову из 2004. године дошло до

промене ставова међународне заједнице према косовском статусном питању.

Србија (као део СРЈ/СЦГ) је након промене власти 2000. године имала амбицију да поново изгради односе са међународном заједницом и да постане члан ЕУ. Ова тежња ка чланству је формално започела у јуну 2003. године када је министарски Савет ЕУ сугерисао брзо започињање рада на Извештају о изводљивости Споразума о стабилизацији и приступању (ССП) (Council of the EU 2003a, 9), а рад је одобрен у јулу (Council of the EU 2003c, 29). Рад на овом извештају је прекинут, а онда и настављен крајем 2004. године. До овог прекида је дошло због несагласности унутар СЦГ о модалитету приступања, те накнадном усвајању приступа „два колосека“ ка чланству (European Commission 2004), по којем је требало да државе чланице преговарају у оквиру својих надлежности, а државна заједница у оквиру својих. Србија је у априлу 2005. године добила позитиван извештај о могућности започињања преговора о ССП. Ови преговори су започети те године, али су прекинути 2006. због незадовољавајуће сарадње са Хашким трибуналом. Ипак, након промене владе РС, преговори су настављени 2007. године и закључени. ССП је званично потписан крајем априла 2008. године. Србија је конкурисала за чланство у ЕУ крајем 2009. године, да би јој статус кандидата био одобрен у марту 2012. године. Преговори о чланству су званично започети у јануару 2014. године.

Значај помињања процеса приступања ЕУ састоји се и у томе што он почива на асиметрији односа између ЕУ и државе кандидата. Приступање ЕУ изискује да држава кандидат једноставно усвоји норме очекиваног понашања (Elbasani 2009; Schimmelfennig and Sedelmeier 2004). Прихватање ових норми тражи политичка прилагођавања која могу да буду непријатна за кандидата, док ЕУ врши притисак на њих да их учине. Шансе су веће да држава прихвати норме очекиваног понашања, као и да ово учини брже, уколико их види као прикладне (*appropriate*) (в. у Hall and Taylor 1996; March and Olsen 1989, 1998). Уколико ово није случај, или ако држава увиђа велику разлику у односу на ЕУ у погледу прикладних норми, то су веће шансе да се она опире трансферу европских норми (Börzel and Risse 2003). Осим тога, брзина процеса

приступања ЕУ зависи од капацитета државе да прихвати очекиване норме. Могуће је да државе формално прихватају европска правила, али да се опиру њиховој примени, односно да се не понашају у складу са њима (Börzel 2011). Исти аутор примећује за случајеве Србије и Хрватске да постоје државни капацитети за чињење реформи у процесу приступања ЕУ (9). Међутим, друге околности су те које су отежавале однос са ЕУ. У Србији је постојала прикривена размена: прво, Европа за сарадњу са Хашким трибуналом, а онда Европа за Косово (Subotic 2010, 607). У годинама које су уследиле по Милошевићевом силаску са власти неколико утицајних држава чланица ЕУ је демонстрирало да преферира давање независности Косову. Ипак, Србија испрва није отворено условљавана у вези са њеном Косовском политиком. Даље ће у тексту бити резимирана косовска политика међународне заједнице (в. и Кнежевић 2017, 50).

Савет безбедности Уједињених нација (СБУН) је 1999. године донео Резолуцију 1244 на основу које је формиран УНМИК, односно привремена УН административна мисија на Косову (UNSC, 1999b). По поменутој резолуцији Косово је требало да има суштинску аутономију у оквиру Југославије (3). Ипак, она је оставила и да се „будући статус“ територије тек дефинише у „политичком процесу“ (4). ЕУ је испрва препуштала иницијативу Контакт групи да буде форум за разматрање статуса Косова (Independent International Commission on Kosovo 2000). Чланице Контакт групе су наговестиле да њихово виђење статуса Косова не би ишло на руку очекивањима Србије тиме што су се сагласиле да решење треба да буде „прихватљиво људима на Косову“, као и да „неће бити повратка Косова на ситуацију пре 1999.“ (Contact Group 2006). Упркос оваквим преференцијама поменутих држава ЕУ, изван број њих је био резервисан према давању независности Косова. Наиме, Грчка, Кипар, Румунија, Словачка и Шпанија су остале државе које не признају самопроглашену независност Косова, док су Малта и Португал иницијално желеле да решење буде одређено у СБУН, али су се накнадно ипак повиновале ставу утицајне већине у ЕУ. Дакле, унутар ЕУ су постојале не мале резерве према курсу давања независности Косову (в. више о овоме и у Perrit 2009). Ипак, ове државе су остале неке и нису

želele da razbijaju slabi konsenzus unutar EU po pitanju Kosova u trenutku kada je Ahtisarijev predlog za rešenje statusa Kosova predstavljen u SBUN, u martu 2007. godine. Naime, Marti Ahtisari (*Martti Ahtisaari*) je bivši finški političar i specijalni УН изасланик за Косово који је представио план („Свеобухватни предлог за решавање статуса Косова“) којим се утирао пут косовској независности, али који није добио подршку у СБУН.

Упркос овоме, ЕУ није официјелно условљавала Србију у вези са њеном косовском политиком у првим годинама процеса приступања. На пример, Србија је у априлу 2005. године добила позитиван закључак да је спремна да започне преговоре о ССП–у (*Commission of the European Communities 2005, 7*). У вези са ситуацијом на Косову, Европска комисија (ЕК) констатује да по Резолуцији 1244 СБУН оно има суштинску аутономију у оквиру СР Југославије и, накнадно, СЦГ (4). Такође, приступање државе ЕУ не прејудицира статус Косова. Неколико дана касније, Европски парламент (ЕП) је усвојио резолуцију о Западном Балкану (*European Parliament 2005*) у којој провејавају веома слични тонови. ЕП није условљавао Србију. Напротив, био је забринут због насиља из 2004. године, те могућности да се оно пренесе на Србију са веома негативним последицама. ЕП је био на позицији да би о статусу територије требало отворити разговоре по утврђивању испуњености остварених стандарда, а требало је и обезбедити повратак расељених Срба и других народа у складу са Резолуцијом 1244. Оли Рен, комесар за проширење ЕУ, је у то време објашњавао да на Косову треба да буду испуњени стандарди УН, поготову они у вези са владавином права и положајем мањина, те је очекивао од косовских лидера напредак на овом плану (*Rehn 2005*).

Ипак, до 2006. године међународна заједница је преломила став да Косово треба да крене путем независности (в. о овоме у *Ker-Lindsey 2009*), упркос Резолуцији 1244. Овоме је допринело избијање насиља на Косову 2004. године, а затим и судски процес Рамуша Харадинаја пред Хашким трибуналом, који је испровоцирао бомбашке нападе на УНМИК објекте. За међународну заједницу ово је био сигнал растућих тензија на Косову и опасности да УН буде виђен од стране индепендиста као „нови колонизатор“. Кофи Анан (*Kofi Annan*), Генерални секретар УН, 2005. године је дао задатак Кају Ајдеу (*Kai Eide*)

да начини извештај о спремности Косова да започне процес утврђивања његовог коначног статуса. Ипак, у међународној заједници се сматрало готово извесним да ће извештај бити позитиван, јер би у супротном ситуација на Косову могла да се погорша (Ker-Lindsey 2009, 152). Заиста, Ајдеов извештај је препоручио започињање разговора о статусу, иако је по његовим речима, напредак у испуњавању стандарда био „неуједначен“ (*uneven*) (Security Council 2005). Овај закључак је изнет иако се у извештају примећује „политичка стагнација“ (2), „мрачно (*grim*)“ стање изградње мултиетничког друштва (3), крхкост институција (3), заустављање процеса повратка избеглица (4), и чак позива на „ургентну потребу даљег напретка у имплементацији стандарда“ (4). Након Ајдеовог извештаја, Анан је крајем 2005. године именовao Мартија Ахтисарија (*Martti Ahtisaari*) за специјалног изасланика у процесу који је требало да утврди статус Косова. Ахтисари је започео свој рад 2006. године. Мађутим, тада је у тиму УН већ преовладавало мишљење да је независност Косова једина могућност. Преговори о статусу су у ствари били само о стварању институција независног Косова (Ker-Lindsey 2009, 153).

У годинама које су уследиле ЕУ је постепено повећавала своја очекивања од Србије (в. о овоме и Суботић 2020). На пример, ЕК је 2006. године изразила очекивања да Србија покаже „конструктиван“ приступ према институцијама на Косову, који је изостајао (Commission of the European Communities 2006, 16). ЕК је тада тврдила да је Косово случај *sui generis*, односно да не представља преседан (14). Оваква формулација указује да је ЕК већ тада рачунала са „независношћу“ Косова, иако је Ахтисаријева посредничка мисија и даље трајала, а он је свој предлог решења статуса изнео тек 2007. године. ЕК је потом тражила „конструктивнији став“ Србије по питању косовске улоге у регионалној трговини и сарадњи (Commission of the European Communities 2009, 15). ЕП је 2010. године позивао државе чланице да признају Косово, а од Србије је очекивао добросуседске односе са Косовом (European Parliament 2010). Дакле, може се закључити да је са протоком времена, и нарочито по избијању насиља на Косову, у међународној заједници ојачао став о кретању привремених институција на Косову ка независности.

НАЈВАЖНИЈЕ СТРАНКЕ У СРБИЈИ И ЊИХОВА КОСОВСКА ПОЛИТИКА НАКОН 2000. ГОДИНЕ

Овај одељак анализира политике најважнијих странака у Србији према косовском проблему током раних две хиљадитих година. Косово је тада привремено било ван фокуса најважнијих странака у Србији (Bieber 2003, 7). Ово је последица неколико фактора у које спадају: интересовање за економске проблеме, питања транзиционе правде, решавања односа унутар федералне државе, али и терористичких дејстава индепендиста са југа централне Србије. Зоран Ђинђић, председник Демократске странке (ДС), по доласку на место председника Владе РС, иницијално је показивао мало интересовања за решавање косовског питања. Решавање проблема са простора бивше Југославије је за њега изнуђено, односно, он би се радије бавио другим проблемима у држави: „[Ови проблеми] не зависе само од нас. Ми смо их затекли и треба да их решавамо“ (Ђинђић 2001). Ђинђић је попут већине странака матице у Србији био на позицији да Косово треба да остане део Србије. Његова је амбиција била да убеди умерене Албанце у вредности очувања заједничке државе, односно да они преко Србије могу на најбољи начин да остваре своје интересе. Ипак, Ђинђић је желео да СБУН донесе одлуку какав би статус територије требало да буде, чему би се он повинувао. Он је сугерисао да треба „сачекати званично решење и видети да ли је међународна заједница одустала од Резолуције 1244“, на основу чега би се видело колики је преговарачки простор Србије (*Glas Javnosti* 2001c). Он косовском проблему није приступао кроз призму културолошког и историјског значаја територије, што се може видети из његових позивања да се одбаце „надувани национални интереси“ и „национална митологија“ (Ђинђић 2001). Ипак, Ђинђић јесте преферирао непромењивост граница. Он је упозоравао да би евентуална промена граница на простору бивше Југославије отворила „Пандорину кутију“, јер би могла да води дезинтеграцији и других држава (*Glas Javnosti* 2002). Ђинђић је такође позивао на поштовање Резолуције 1244, као и на веће присуство Србије на Косову у читавом низу области.

Након победе Демократске опозиције Србије (ДОС), Демократска странка Србије (ДСС), предвођена Војиславом Коштуницом, као и ДС, показивала је бригу за стање људских права на Косову, нарочито неалбанаца. Обе странке су критиковале безбедносну ситуацију на територији, изостанак услова за повратак расељених, неоткривање судбине несталих, као и насиље. Ипак, ДСС је показивао значајно чвршћи став по питању решавања статусног питања Косова. За разлику од Ђинђића, Коштуница је прижељкивао доследно спровођење Резолуције 1244 (Коштунца 2000b), која је предвиђала суштинску аутономију људи на Косову у оквиру СР Југославије (UNSC 1999b, чл. 10). Коначно решење статуса Косова треба да уважава Споразум из Рамбуџа, који је изразио „посвећеност међународне заједнице суверенитету и територијалном интегритету СРЈ“ (UNSC 1999a). Задатак је међународне цивилне мисије да на Косову успостави и надгледа привремене институције локалне самоуправе. Резолуција 1244 се такође бави функцијама које српско особље треба да обавља по повратку на Косово. Коштуница је пребацивао Милошевићевој власти да је својом политиком довела Косово да домак независности (Коштунца 2000a). Такође, он је био изразито критичан и према УНМИК–у и КФОР–у, којима је пребацивао због стања на Косову (*Glas Javnosti* 2001a). ДСС је је нарочито био незадовољан актима који су прејудицирали независност територије, успостављањем царинских пунктова, као и Привременим оквиром за локалну самоуправу на Косову.

Од истакнутих странака у Србији, Српска радикална странка (СРС) је имала најтврђу косовску политику, након 2000. године и она је показивала сличне тонове као и деведесетих година. Стање на Косову, по овој странци, било је последица залагања Запада за „Велику Албанију“, те његовог подстицања сепаратизма на Косову. ДОС је обећавао мирну реинтеграцију Косова, али је уставни оквир из 2001. године био далеко лошији за Србију од свих претходних споразума понуђених Милошевићу (в. нпр. *Glas Javnosti* 2001b). По СРС–у, Косово је окупирано и није требало учествовањем у тамошњим институцијама давати легитимитет таквом стању. Странке које се у Србији понашају кооперативно према очекивањима Запада у вези са косовом понашају се „издајнички“. СРС се,

такође, залагао за пуно спровођење Резолуције СБУН 1244, што је укључивало и повратак југословенских снага на Косово (*Glas Javnosti* 2003c).

До сада описани ставови странака сугеришу да су све преферирале очување статуса Косова у оквиру Србије (СРЈ), мада је Ђинђићев ДС био мање чврст по овом питању у случају да непромењивост границе буде осујећена у СБУН. Након његовог убиства, нови фактички лидер ДС–а Зоран Живковић испрва је настојао да води сличну косовску политику, али је и убрзо променио приоритете.

Наиме, Живковић се испрва залагао за права Србије на Косову, у складу са Резолуцијом 1244 (Živković 2003). Он је такође био критичан према међународној заједници због неуспеха испуњавања обавеза на овој територији. Међутим, он се и залагао за што скорије започињање разговора о статусу Косова. Између осталог, Живковић је прижељкивао бољу координацију Београда и представника Срба са Косова, те је најављивао формирање државног тела које би се бавило ситуацијом на Косову. Он је признао да Србија нема стратегију за Косово, те је ово тело управо требало на томе да ради (Krstić 2007). Слично као и друге странке, Живковић је сматрао да би промена граница водила ка дестабилизацији Балкана. Стога је намеравао да Србија започне рад на пројекту решавања косовског нерешеног проблема. Када је започео процес преношења надлежности са УНМИК–а на привремене институције на Косову, Живковићева влада се овоме противила сматрајући да не постоје услови да се овај процес убрзава. Косовске институције су далеко од тога да испуњавају неопходне стандарде (Staletović 2003).

Ипак, политика Живковићеве владе од краја маја 2003. године показује промену приоритета. Она се залагала за брзо приступање ЕУ, а када је реч о косовској политици, уместо поштовања Резолуције СБУН 1244, Живковић је тражио права за косовске Србе. Живковић је тада сматрао да није дошло време за отварање питања коначног статуса Косова (*Glas Javnosti* 2003b). Међутим, он је прижељкивао сигурност за Србе на Косову, повратак избеглица, слободу кретања и децентрализацију. Живковић је такође позивао на учешће ЕУ и

САД у расправе о дугорочном решавању статуса Косова, поред постојеће улоге УН (*Glas Javnosti* 2003с). Он је чак екслицирао да се залаже за политику „стандарди пре статуса“ на Косову (*Glas Javnosti* 2003џ).

Поменута политика „стандарди пре статуса“ доживела је своје оваплоћење у Србији у Декларацији о Косову и Метохији која је била предмет рада Народне скупштине РС (НСРС) крајем августа 2003. године. Овај документ је важан јер су га подржали готово сви политички актери у Србији, укључујући тадашњи ДОС (укључујући ДС), ДСС, СРС, СПС, али и друге мање посланичке клубове. Декларација критикује стање на Косову у низу аспеката који укључују кршење и слабу примену Резолуције 1244, успешност изградње демократског друштва на Косову, исхитрено преношење надлежности на привремене институције, стање безбедности, људских права и повратка расељених (*Deklaracija o Kosovu i Metohiji* 2003). НСРС је констатовала да је Србија већ испунила своје обавезе по Резолуцији 1244 и у погледу подстицања Срба на укључивање у рад привремених институција. Међутим, када је реч о ономе што НСРС прижељкује у овом документу, то је политика „стандарди пре статуса“. На Косову је потребно изградити демократско и мултиетничко друштво. О статусу се не може говорити пре испуњавања стандарда УН и одредби Резолуције 1244 (*Deklaracija o Kosovu i Metohiji* 2003).

Парламентарни избори одржани су у Србији крајем 2003. године, а следеће је у марту формирана нова влада на челу са председником ДСС–а Војиславом Коштуницом. Коштуница је приликом доласка на чело владе изразио веома амбициозну проевропску агенду. Међутим, он је био јасан да неће доћи до прихватања независности Косова. Његови приоритети у том тренутку били су повратак Срба који су прогнани са Косова, као и осигурање њиховог живота на територији (*Koštunica* 2004а, 254). Њима је требало обезбедити заштиту и различите форме аутономије, а све у складу са Резолуцијом 1244. Ипак, упадљиво је да Коштуница у свом експозеу није тражио и повратак српских снага на Косово по истој Резолуцији, као ни решавање статусног питања Косова у оквирима граница Србије. Он се само залагао за права мањинског српског становништва

на Косову. Коштуница чак није изашао са предлогом решења статуса Косова.

Коштуничина влада се испрва није бавила питањем статуса Косова. Када је Коштуница 2004. године коментарисао стање на територији, тврдио је да је косовски проблем пре свега питање људских права, мислећи на неалбанце у енклавама (*Glas Javnosti* 2004а). Стање људских права, које је сматао катастрофалним, могло се поправити у процесу децентрализације „који не би прејудуцирао питање будућег статуса Косова и Метохије, али би знатно побољшао могућности одржања покрајине као мултиетничке средине“ (*Glas Javnosti* 2004б). У процесу децентрализације требало је да Србима буде „поверена брига о стању безбедности у тим деловима“ (*Glas Javnosti* 2004в). Коштуница је тврдио да је потребна „аутономија за Србе, да би Срби и Албанци могли да живе једни поред других“ (Рашић 2004). Илустративно је и да је у то време Томислав Николић из СРС-а оптуживао Коштуницу да не инсистира на Резолуцији 1244, по којој је Косово део Србије (Ћолић 2004).

Коштуница је у априлу 2004. године у НСРС излагао план владе за Косово који „не прејудуцира тзв. коначни статус Косова и Метохије“, али је овај статус већ уређен Уставом РС и Резолуцијом 1244 (Коштуница 2004б). Он је том приликом признао да Србија није до тог момента имала план за Косово којим би се обезбедила заштита Срба и неалбанаца на територији. Када се Коштуница састао са министром иностраних послова Низоземске (која тада је председавала Саветом министара ЕУ) Бернардом Ботом (*Bernard Bot*), истакао је важност институционалних гаранција за српско и неалбанско становништво на Косову (*Glas Javnosti* 2004б).

Коштуница је прижељкивао решење за Косово којим територија не би добила самосталност, али би уживала изузетно висок степен аутономије. Ово решење не би требало да буде наметнуто, не би требало вештачки наметати рокове за изналагање решња и, по њему, ни једна страна не би добила све или изгубила све. Такав исход би представљао компромис (*Glas Javnosti* 2005а). Он је чврсто заговарао идеју да се Србија

неће икада „одрећи“ Косова, које представља значајан проценат територије Србије.

Коначно, треба се осврнути и на косовску политику ДС–а, по доласку Бориса Тадића на чело ове странке. Тадић је био носилац изборне листе странке на парламентарним изборима 2003. године, када су приоритети странке чинили економски, друштвени, културолошки, као и проблеми безбедности (Tadić i Demokratska stranka n.d, 1). Истина, косовски проблем је уочен као постојећи, али он је заузимао мање истакнуто место од читавог низа претходно поменутих тема. У то време Тадић и није нудио јасну платформу за Косово, али је слично другим странкама уочавао угроженост људских права неалбанаца на територији (6–7).

Ипак, током 2004. године, а нарочито по Тадићевој победи на председнички изборима те године, ДС почиње да показује растуће интересовање за косовски проблем. Са друге стране, ово интересовање није по себи донело конкретан план и деловање на плану решавања статуса Косова које је било отворено у међународној заједници. Тадић је позивао на осмишљавање „националне стратегије“ и плана како би се „на најбољи начин заштитили национални и безбедносни интереси у тој покрајини“ (Nikolić 2004). Ипак, током председничке кампање главна окупација Тадића била су права неалбанаца на Косову. Тадићева странка није показивала јасан, а поготову не чврст став према неком могућем решењу косовског проблема. Стога ДС тада није показивао ставове који би га довели у конфронтирајући однос са делом међународне заједнице која је преферирала независност територије.

По доласку на место председника, Тадић почиње да показује растуће интересовање за косовски проблем. Његов став је био да је независност Косова неприхватљива, са аргументом да би она водила дестабилизацији читавог региона (*Glas Javnosti* 2004c). Овај став, заједно са проевропском политиком коју је Тадићев ДС заступао у наредним годинама, постао је темељац политике „и Европа и Косово“. Штавише, Тадић је био спремнији да став о противљењу независности Косова заступа у међународним односима и убеђује саговорнике у штетност независности.

Међутим, косовска политика ДС–а је показивала неконзистентност. На пример, Тадић је у интервјуу за париски „Фигаро“ изјавио да су важнији од питања статуса Косова услови у којима живе људи на овој територији (*Glas Javnosti* 2005b). По њему, бављење статусом Косова може да гурне у други план проблеме услова живота људи, те се може завршити иселјавањем свих Срба. Тадић се залагао за европске стандарде када је реч о животу људи на територији. Такође, Душан Петровић, шеф посланичке групе ДС–а у НСРС, објашњавао је да постоји нешто важније од Косова, „а то је како живи и како ће живети седам милиона људи у Србији“, али и да „реалности треба погледати у очи“ (*Glas Javnosti* 2005c). Дакле, ДС је карактерисало повремено изношење ставова који умањују значај решавања статусног питања Косова.

Сумарно, након смене Милошевића, странке у Србији јесу преферирале непроменљивост граница (в. више о овоме у Степић 2020). Ипак, оне су махом показивале бригу за права неалбанаца на Косову. Када је реч о статусу ове територије, странке нису показивале већу иницијативу да се његово решавање покрене. Оне су се задовољавале тиме да треба испунити стандарде УН–а, у складу са политиком међународне зајенице „стандарди пре статуса“. Ова политика ће бити и тема следећег одељка.

МОГУЋА ПРОПУШТЕНА ПРИЛИКА ЗА НАЈБОЉИ ОДГОВОР СРБИЈЕ

Овај одељак разматра да ли је Србија пропустила прилику да у својој косовској политици након губитка власти Милошевића пружи најбољи одговор проиндепендистички оријентисаној међународној заједници. Треба разјаснити појам најбољег одговора из теорије игара. Најбољи одговор не мора нужно да води ка победи у игри. Међутим, он треба да представља потез у игри, односно акцију, којом се ствара највећа корист за актера. Чак иако победа није могућа, актер треба да тежи увећању користи од својих акција. Када је реч о косовској политици Србије, упитно је да ли би било могуће било каквом акцијом доћи до „победе“ у игри са више актера (у које спада мноштво њих на међународном плану, као и

на Косову) која се води око утврђивања статуса територије Косова. Међутим, Србија би повлачењем најбољег потеза увећала сопствену корист. Ова корист би се могла одразити на различитим нивоима, који укључују ојачану преговарачку позицију државе у време вођења међународних преговора, побољшање институционалног оквира, економских показатеља или живота људи.

Да ли је након пада Милошевића Србија пропустила да пружи најбољи одговор у косовској политици? Ово питање се може разматрати имајући у виду да је до великих промена на територији Косова долазило у процесима који се могу пратити вековима (Ђурић 2017, 18; в. и Judah 2008), али и да је до великих промена на терену дошло током деведесетих година. Тако Викерс (Vickers 1998, 231) објашњава да Демократска лига Косова (Ибрахима Ругове) није имала интереса да допринесе демократизацији Србије. По њој, Милошевићева владавина је зацементирала захтеве косовских Албанаца за независношћу. За већину обичних Албанаца дијалог са Србима је био недопустив, или би ризиковали острацизам своје заједнице (289). Стога треба имати у виду напомену да расправа о политици Србије након 2000. године не треба да оспорава или умањује значај претходних догађаја из ранијих деценија или, чак, векова.

Политика међународне заједнице према питању косовског статуса раних двехиљадитих година је обележена метафором „стандарди пре статуса“. Ова идеја потиче од извештаја Михаела Штајнера (*Michael Steiner*), специјалног изасланика генералног секретара УН и шефа мисије УНМИК, који је представљен СБУН у априлу 2002. године (Security Council 2002). Штајнер је тада тврдио да „стандарди морају доћи пре статуса, у сагласју са жељама људи на Косову.“ Ова Штајнерова политика је последица жеље да се косовским Албанцима понуди перспектива утврђивања статуса Косова, односно да оно неће бити у недоглед одлагано. Наиме, он је тиме желео да спречи повећање тензија и продубљивање расцепа између УНМИК–а и албанског становништва (Ker-Lindsey 2009, 18–19). По плану „стандарди пре статуса“, пре него што би се размишљало о финалном статусу територије, требало је испунити низ стандарда, у које је спадало: постојање функционалних

демократских институција, владавине права, слободе кретања, повратак избеглих и расељених лица, постојање основа тржишне привреде, поштовање права својине, нормализовани дијалог са Београдом и трансформација Косовског заштитног корпуса (19). План „стандарди пре статуса“ је подржала ЕУ. Тако је Савет министара у априлу 2003. године сугерисао свим заинтересованима, а нарочито косовским привременим институцијама, да се фокусирају управо на овакву политику (Council of the EU 2003b, VIII).

Ово није било једино размишљање у оквиру међународне заједнице о путу решавања статуса Косва. Друго истакнуто мишљење је било „стандарди са статусом“ (*standards with status*) (в. Reka 2003, 173–4). Ово, друго, размишљање се разликовало тактички од првог по томе што је ишло и даље, те пружало косовским Албанцима извесну перспективу референдумског изјашњавања о независности. Истакнути пример овог мишљења представљао је предлог резолуције у Сенату САД–а који је 2003. године поднео сенатор, а потоњи потпредседник, Џозеф „Џо“ Бајден (*Joseph Biden*). Бајден је прихватио потребу да се успоставе стандарди које су УН поштовале, као и у првом приступу (Biden 2003). Међутим, оно што је, по њему, ограничавало напредак Косова је неизвесност будућег статуса, па је потребно убрзати процес. По њему, изградњу демократских институција би олакшало стварање извесне перспективе референдумског изјашњавања о коначном статусу. Са друге стране, захтеве Београда да дође до повратка српске војске је означио као „агресивне“ и без шансе за успех (Biden 2003).

Ово није била јединствена иницијатива. Пре ње је Међународна кризна група (*The International Crisis Group – ICG*) припремила препоруке за Косово, у којима се сугерише „условна независност“ под неком врстом међународног старатељства (International Crisis Group 2002, i). Овај предлог је поднет и Конгресу САД, а касније је то поновљено са изменама, уз спонзорство конгресмена.

Косовским индепендистички оријентисаним Албанцима је, наравно, одговарало експлицитно помињање референдума (в. Reka 2003, 174). Ипак, без обзира на то колико су се

разликовала два размишљања и колико су била по укусу индепендиста са Косова, оба су одлагала решавање статуса Косова (тачније, формално решавање) на неколико година.

Који је смисао политике „стандарди пре статуса“? Индепендистички оријентисано албанско становништво са Косова страховало је да би преурањено отварање питања статуса – што би за њих идеално значило проглашење независности територије – могло да има неизванпут и да има високу цену. Ово би могло да значи одвајање делова Косова са доминантним српским становништвом на северу и истоку, те (по истом резонувању) њихово припајање Србији (што се односи на централну Србију).

На пример, тадашњи председник владе Србије Зоран Ђинђић почетком 2003. године покренуо је питање решавања статуса Косова и тиме је проблем вратио на међународну агенду. Он је упозоравао да се територија полако претвара у државу, те је желео да реагује пре него постане прекасно (Culafic 2003). Веома брзо по овој његовој иницијативи 20. јануара 2003. године кренуло је формирање асоцијације српских општина на Косову. Ова организација локалних самоуправа је требало да служи јачању веза српског становништва на Косову са остатком Србије и да служи као одговор на кретање територије Косова према независности. Ова асоцијација је најављивала референдум о независности од Косова, те придруживање остатку Србије, ако дође до организовања референдума о независности Косова у целини. Штавише, Ђинђић је најављивао и референдум босанских Срба, у случају истог на Косову, што би водило рушењу Дејтонског споразума и каскадним променама на Балкану. Оваква размишљања су непријатно изненадила део међународне заједнице који је био благонаклон према променама у Србији које су се десиле након 2000. године. Међутим, идеја о одвајању дела Косова са српским становништвом је тада постала део међународних расправа, а можда и имала дискретну подршку макар дела међународне јавности (Culafic 2003).

Зато је за албанске индепендисте са Косова прерано отварање статусних питања у вези са територијом било непожељно. Ђинђић је желео разговоре са албанском страном

о будућности Косова, али је албанска страна од њих одустала (Stefanović 2003). Хашим Тачи, тада председник Демократске партије Косова, изјавио је почетком априла 2003. године да треба да дође до мораторијума на разговоре о статусу Косова на неко време:

„Косово и Србија, заједно са међународном заједницом, у овом тренутку треба да дођу до споразума о успостављању мораторијума на коначан статус Косова на одређено време. [...] После тога, Косово, Србија и Црна Гора, као посебни ентитети, треба да постану део евроатлантских интеграција (*Glas Javnosti* 2003a).“

Штавише, он је касније истог месеца тврдио да „сви међународни званичници“ подржавају идеју о мораторијуму (*Glas Javnosti* 2003d). Он је објашњавао да је за њега независност Косова била крајњи циљ. Међутим, био је свестан да се ово не може десити „преко ноћи“, већ се „на независности Косова мора радити“. Он је желео да Косово достигне Штајнерове стандарде, као и одговарајући степен друштвеног и економског развоја, пре решавања статуса (*Glas Javnosti* 2003d).

ЗАКЉУЧАК

Чланак је до сада објашњавао политику међународне заједнице и ЕУ према решавању статуса Косова. ЕУ је раних двехиљадитих година показала да преферира независност Косова, али овај став није још увек био чврсто преломљен. Врло је могуће (в. први одељак) да је став о независности територије преломљен у међународној заједници након немира и насиља на Косову које се десило 2004. године. Последишно, отварање преговора о статусу Косова из 2005. године и преговарање под Ахтисаријевим вођством било је само о начинима стварања независне државе Косово. Стога се може отворено поставити питање: да ли је Србија могла да ојача своју преговарачку позицију, па тиме и да повећа потенцијални добитак, активнијим односом према статусном проблему пре поменутих година?

Тешко је дати одговор да ли би појачане иницијативе државе у ранијем периоду могле супстанцијално да утичу

на расположење међународне заједнице. Ово је отуда што су догађаји на Косову еволуирали у изузетно дугом временском периоду, а свакако да је и до великих промена дошло деведесетих година (трећи одељак). Међутим, могуће је да би ранија иницијатива Србије да се на међународном плану отвори решавање коначног статуса Косова (што би могло да укључи и СБУН) могла да ојача преговарачке позиције Србије. Ово сугерише и невољност како албанских представника са Косова, тако и актера у међународној заједници који су свакако преферирали независност територије да тада отворе статусно питање (трећи одељак).

У сваком случају и без намере да овај чланак понуди јединствени одговор на тешка питања, мислим да је политика „стандарди пре статуса“, на коју је Србија пристала и на коју се лако ослањала, била лош избор. Ова политика је омогућила какво–такво консолидовање неких од привремених институција на Косову. На пример, поменути извештај Каја Ајдеа из 2005. године је сугерисао почетак статусних преговора (Security Council 2005). Иако се у њему критикује стање читавог низа институција и слаб напредак у унапређивању стандарда (први одељак), он је ипак понудио аргумент да је управо нерешеност статусног питања оно што спутава развој територије. Очигледно, овакво размишљање је ишло на руку заговорницима независности Косова. Даље, одлагање отварања статусног питања је омогућило и да неки од актера који су били резервисани према трасирању пута ка „независности“ Косова (који свакако укључују Португал и Малту; први одељак), прихвате политику којом избегавају конфронтирање са другим државама у ЕУ и урушавање већинског става.

Овај чланак је објашњавао да су готово сви актери у Србији прихватили политику „стандарди пре статуса“. Изузетак од овога је представљао веома краткотрајан заокрет у спољној политици који је направио Зоран Ђинђић, што сугеришу његови потези са почетка 2003. године. Каква би била судбина његове иницијативе очигледно нећемо знати. Даље, Зоран Живковић је краткотрајно по доласку на место председника владе заговарао отварање статусног питања. Међутим, он је од овог приступа брзо одустао, зарад пуког промовисања права неалбанаца на Косову. Нажалост, иако су

и потоњи председник владе Војислав Коштуница и председник Тадић били противници независности територије, они нису својим деловањем демонстрирали разумевање опасности од поменути политике.

Парадоксално је да је пуштање међународне политике „стандарди пре статуса“ да тече објединило ДСС, који је касније постао оштар критичар ЕУ управо због подршке процесу осамостаљења Косова, и ДС за време Живковића, а делимично и за време Тадића (други одељак). Ово је проблем који је тешко објаснити. Када је реч о Живковићевом ДС–у, прихватање политике „стандарди пре статуса“ је коинцидирало са његовом изразитом преоријентацијом ка проевропској политици. Стога се за овај случај може мислити да је Живковић намерно водио политику која се слаже са очекивањима великог дела Западног света.

Даље, може се понудити још неколико објашњења. За почетак, политика „стандарди пре статуса“ је пружала лажну сигурност актерима у Србији да је суверенитет над Косовом загарантован, поготову имајући у виду демократске промене у Србији и почетке процеса приступања ЕУ. Истини за вољу, Србија се током двехиљадитих година суочила са читавим низом заосталих проблема, у које су спадали проблеми односа у сложеној држави, тероризма, сепаратизма, изградње институција, економске транзиције, сиромаштва и међународне изолације. У датим околностима могуће је да је било објективно тешко сагледати пуне консеквенце тенденције развоја међународних односа у вези са Косовом.

Такође, политичари у Србији су зазирали од статусних питања јер је било тешко преговарати са албанским представницима који су учествовали у терористичким и ратним дејствима (нпр. в Stefanović 2003). Даље, евентуална опција поделе Косова је била неприхватљива за актере у Србији. О овој опцији је било тешко политичарима у Србији да реалистично размишљају у ситуацији када је Резолуција 1244 формално потврђивала суверенитет над читавом територијом. Не треба заборавити да је за заговорнике независности Косова сама претња од поделе била могућност од које су зазирали (трећи одељак). Стога би само коришћење ове карте било од

користи Београду у евентуалним преговорима, док је подела била опција на столу и за међународну заједницу. Коначно, косовски дискурс у Србији се често сводио на дихотомију заводљиве једноставности која се сводила на тзв. „патриоте“ и „издајнике“. Оваква дихотомија је отварања могућност да свако ко би се уопште упустио у преговоре око статуса Косова и, евентуално, калкулисао о добицима и губицима Србије могао бити означен као „издајник“. Стога је цена раног отварања статусног питања за политичке актере у Србији могла да буде прохибитивна пред домаћим бирачима.

Овај чланак се упустио у размишљања о оправданости политике „стандарди пре статуса“ за Србију. Дефинитиван одговор је тешко дати, као што је и тешка ситуација. Стога овај чланак представља само нека од могућих размишљања.

РЕФЕРЕНЦЕ

Ђурић, Живојин. 2017. „Политички и национални аспекти државног питања Србије у дијалогу о Косову и Метохији.“ *Национални интерес* 30(3): 13–25.

Кнежевић, Милош. 2017. „Размишљати о Косову и Метохији – Смисао унутрашњег и спољашњег дијалога о косовском проблему.“ *Национални интерес* 30(3): 27–61.

Степић, Миломир. 2020. „Неадекватне границе’: Генератор нестабилности постјугословенског Балкана.“ *Српска политичка мисао* 67(1): 13–36.

Суботић, Мочило. 2020. „Ка ’неславној’ завршници ’косметског’ питања.“ *Политичка ревија* 65(3): 127–154.

Biden, Joe. 2003. “Biden’s Remarks on Self-Determination for Kosovo.” *Vote Smart*, 15 May. Accessed 1 November 2020. <https://justfacts.votesmart.org/public-statement/7690/bidens-remarks-on-self-determination-for-kosova/>.

Bieber, Florian. 2003. “Introduction.” in *Understanding the War in Kosovo*, eds. Florian Bieber and Židas Daskalovski, 1–8. London: Frank Cass Publishers.

Börzel, Tanja. 2011. "When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe." *KFG The Transformative Power of Europe Working Paper* 30. Berlin: Freie Universität.

Börzel, Tanja, and Thomas Risse. 2003. "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe." in *The Politics of Europeanization*, eds. Kevin Featherstone and Claudio Radaelli, 57–80. Oxford: Oxford University Press.

Commission of the European Communities. 2005. *Communication from the Commission on the preparedness of Serbia and Montenegro to negotiate a Stabilisation and Association Agreement with the European Union*, COM(2005) 476 final. Brussels.

Commission of the European Communities. 2006. *Commission staff working document: Serbia 2006 Progress Report*, SEC(2006) 1389. Brussels.

Commission of the European Communities. 2009. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010*, COM(2009) 533, Brussels.

Contact Group. 2006. "Kosovo Contact Group Statement." Accessed 1 November 2020. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/declarations/88236.pdf.

Council of the EU, the. 2003a. "2518th Council meeting: General Affairs and External Relations", 10369/03. Luxembourg.

Council of the EU, the. 2003b. "2501st Council meeting: External relations", 8220/03 (Presse 105), Luxembourg.

Council of the EU, the. 2003c. "Press Release: 3254th Council meeting", 12584/13. Brussels.

Culafic, Zoran. 2003. "Djindjic Launches Battle for Kosovo." Institute for War and Peace Reporting. Accessed 1 November 2020. <https://iwpr.net/global-voices/djindjic-launches-battle-kosovo>.

Čolić, L. 2004. „Koštunica pridobio Evropljane.“ *Glas Javnosti*, 25. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/03/25/srpski/KO04032405.shtml>.

Deklaracija o Kosovu i Metohiji. 2003. Pristupljeno 1. novembar 2020. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/68657>.

Đinđić, Zoran. 2001. „Ekspoze Zorana Đinđića, mandatar za sastav Vlade Srbije.“ 25. januar. Beograd. Poslednji pristup 2. septembar 2014. <http://www.ds.org.rs/medija-centar/govori/10813-Ekspoze-Zorana-Djindjica-mandatar-za-sastav-Vlade-Srbije?pis-mo=lat>.

Elbasani, Arolda. 2009. “EU Administrative Conditionality and Domestic Downloading: The Limits of Europeanization in Challenging Contexts.” *KFG The Transformative Power of Europe Working Paper 2*. Berlin: Freie Universität.

European Commission, the. 2004. “Commissioner Patten announces launch of Feasibility Report on Serbia and Montenegro”, IP/04/1202. Brussels.

European Parliament. 2005. “European Parliament resolution on the state of regional integration in the western Balkans: Regional integration in the western Balkans,” P6_TA(2005)0131. *Official Journal of the European Union* OJ C 33E(9.2.2006.): 565–73.

European Parliament. 2010. *Kosovo: European Parliament resolution of 8 July 2010 on the European integration process of Kosovo*, P7_TA(2010)0281. Strasbourg.

Glas Javnosti. 2001a. „Dokle verbalne osude?.“ 19. april. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/04/20/srpski/P01041910.shtml>.

Glas Javnosti. 2001b. „Katastrofa za Srbiju.“ 20. maj. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/05/21/srpski/P01052008.shtml>.

Glas Javnosti. 2001c. „Vlada Srbije oštro protiv Unmikove odluke.“ 3. maj. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/05/04/srpski/P01050308.shtml>.

Glas Javnosti. 2002. „Nezavisnost Kosova ne bi donela ništa dobro.“ 5. februar. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2002/02/05/srpski/P02020411.shtml>.

Glas Javnosti. 2003a. „Moratorijum na status.“ 6. april. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/04/06/srpski/P03040503.shtml>.

Glas Javnosti. 2003b. „Nema dogovora bez EU i SAD.“ 27. maj. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/05/27/srpski/P03052607.shtml>.

Glas Javnosti. 2003c. „Nema više istorijskih sastanaka.“ 30. jun. Pristupljeno 1. novembar <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/06/30/srpski/P03062904.shtml>.

Glas Javnosti. 2003č. „Razgovori Beograda i Prištine počinju u julu.“ 22. jun. Pristupljeno 1. novembar <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/06/22/srpski/P03062103.shtml>.

Glas Javnosti. 2003ć. „SRS protiv slanja vojnika u misije.“ 10. avgust. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/08/10/srpski/P03080907.shtml>.

Glas Javnosti. 2003d. „Svet podržava moratorijum.“ 19. april. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/04/19/srpski/P03041807.shtml>.

Glas Javnosti. 2004a. „Karadžić je u Bosni.“ 27. februar. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/02/27/srpski/P04022604.shtml>.

Glas Javnosti. 2004b. „Koštunica traži kantonizaciju.“ 23. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/03/23/srpski/KO04032201.shtml>.

Glas Javnosti. 2004c. „Mladić mora izaći pred Haški tribunal.“ 5. jul. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/07/05/srpski/P04070401.shtml>.

Glas Javnosti. 2004č. „Potrebna veća zaštita Srba.“ 13. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/03/13/srpski/P04031203.shtml>.

Glas Javnosti. 2004ć. „Prioritet su integracije.“ 22. jul. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/07/22/srpski/P04072109.shtml>.

Glas Javnosti. 2005a. „Rešenje za Kosovo je u kompromisu.“ 2. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2005/03/02/srpski/P05030112.shtml>.

Glas Javnosti. 2005b. „Srbija ne odustaje od dva entiteta.“ 20. decembar. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2005/12/20/srpski/P05121905.shtml>.

Glas Javnosti. 2005c. „U bitku za Kosovo bez plana, tima i jedinstva.“ 22. novembar. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2005/11/22/srpski/P05112101.shtml>.

Hall, Peter, and Rosemary Taylor. 1996. “Political Science and the Three New Institutionalisms.” *Political Studies* 44 (5): 936–57.

Independent International Commission on Kosovo, the. 2000. *The Kosovo Report: Conflict, International response, Lessons Learned*. Oxford: Oxford University Press.

International Crisis Group, the. 2002. “Kosovo Roadmap (II): Internal Benchmarks.” *ICG Balkans Report No 125*. Pristina/Brussels.

Judah, Tim. 2008. *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford: Oxford University Press.

Ker-Lindsey, James. 2009. “From Autonomy to Independence: The Evolution of International Thinking on Kosovo, 1998–2005.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 11(2): 141–56.

Ker-Lindsay, James. 2009. *Kosovo: The Path to Contested Statehood in the Balkans*. London: I.B. Tauris.

Košunica, Vojislav. 2000a. „Govor Vojislava Koštunice na mitingu.“ Poslednji pristup 2. septembar 2014. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Košunica, Vojislav. 2000b. „Dajem reč: obraćanje Vojislava Koštunice na Konvenciji DOS-a.“ Poslednji pristup 2. septembar 2014. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Košunica, Vojislav. 2004a. „Ekspoze Vojislava Koštunice mandataru za sastav Vlade Srbije.“ Pristupljeno 2. septembar 2015. <http://dss.rs/dokumenti/dokumenti/>.

Košunica, Vojislav. 2004b. *Deseta sednica Prvog redovnog zasedanja*. Otvoreni parlament. Pristupljeno 1. novembar 2020. <https://otvoreniparlament.rs/transkript/6099?page=1>.

Krstić, Branislav. 2007. „Državno veće najavljeno i - zaboravljeno.“ *Danas*, 19. jul. Pristupljeno 1. novembar 2020. http://www.danas.rs/danasrs/feljton/drzavno_vece_najavljeno_i_zaboravljeno.24.html?news_id=98697.

March, James, and Johan Olsen. 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.

March, James, and Johan Olsen. 1998. “The Institutional Dynamics of International Political Orders.” *International Organization* 52 (4): 943–69.

Nikolić, R. 2004. „Demokrate se mobilisu.“ *Glas Javnosti*, 22. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/03/22/srpski/P04032102.shtml>.

Pašić, P. 2004. „Srbima dati autonomiju.“ *Glas Javnosti*, 27. mart. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/03/27/srpski/P04032605.shtml>.

Perritt, Jr, Henry. 2009. *The Road to Independence for Kosovo: A Chronicle of the Ahtisaari Plan*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rehn, Olli. 2005. “Progress in the Western Balkans.” Accessed 1 November 2020. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-05-220_en.htm.

Reka, Blerim. 2003. *UNMIK as an international governance in post-war Kosova: NATO's Intervention, UN Administration and Kosovar Aspirations*. Skopje: Logos A.

Schimmelfennig, Frank, and Ulrich Sedelmeier. 2004. “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe.” *Journal of European Public Policy* 11(4): 669–87.

Security Council. 2002. “Press release: Security Council, following briefing by Special Representative for Kosovo, welcomes progress, reaffirms importance of rule of law”, SC/7375. 24 April.

Security Council. 2005. "Letter dated 7 October 2005 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council", S/2005/635. 7 October.

Staletović, Lj. 2003. „Beograd se protivi prenosu ovlašćenja.“ *Glas Javnosti*, 5. april. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/04/05/srpski/P03040401.shtml>.

Stefanović, Nenad Lj. 2003. „Komandant Zmija – putuje.“ *Vreme*, 3. jul. Pristupljeno 1. novembar 2020. <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=344735>.

Subotic, Jelena. 2010. "Explaining Difficult States: The Problems of Europeanization in Serbia." *East European Politics and Societies* 24(4): 595–616.

Tadić, Boris i Demokratska stranka. n.d.. „Budućnost odmah! Program za bolji život i evropsku Srbiju.“

UNSC. 1999a. *Rambouillet Accords: Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo*, S/1999/648.

UNSC. 1999b. *Resolution 1244 (1999)*, S/RES/1244.

Vickers, Miranda. 1998. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press.

Živković, Zoran. 2003. *Prva sednica Prvog redovnog zasedanja*. Otvoreni parlament. Pristupljeno 1. novembar 2020. <https://otvoreniparlament.rs/transkript/6008?page=1>.

Nikola Mladenovic

**KOSOVO POLICIES OF SERBIAN PARTIES, THE
INTERNATIONAL COMMUNITY, AND SERBIA'S BEST
RESPONSE**

Resume

The article deals with Kosovo policy of the Serbian parties during the early 2000s. A majority of the mainstream parties supported the idea of fixed borders in the Balkans. They also supported the policy “standards before status”, according to which the final status of Kosovo should have been addressed only after the UN standards for the territory had been reached. However, the above mentioned policy suited proponents of the territory’s independence in the international community, and in Kosovo. Therefore, the article critically examines whether readily accepting this policy was favorable to Serbia. It is suggested that earlier opening of the status question would have potentially strengthened Serbia’s negotiating power and would have been a better response, without diminishing the objective difficulty of the problem.

Keywords: Political parties, Serbian politics, Kosovo, EU, international community, policy of conditionality, human rights.